

STRUKTURA ZATRUDNIENIA LUDNOŚCI ROLNICZEJ

Henryk Łabędzki

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Abstrakt. W opracowaniu przeprowadzono analizę struktury zatrudnienia ludności rolniczej na podstawie danych ze 120 indywidualnych gospodarstw rolnych w gminie Kąty Wrocławskie. Stwierdzono, że ludność rolnicza najczęściej czasu poświęca na pracę w swoim gospodarstwie rolnym. Maksymalny czas tej pracy w ciągu roku przypada na ostatnie pięć lat wieku produkcyjnego. Mężczyźni stosunkowo mniej pracują w gospodarstwach rolnych, gdy są to gospodarstwa małe obszarowo, natomiast kobiety, jeśli są lepiej wykształcone i w wieku produkcyjnym mobilnym. Z kolei największe zaangażowanie w pracę poza gospodarstwem rolnym charakteryzuje osoby w wieku od 25 do 44 lat.

Słowa kluczowe: ludność rolnicza, gospodarstwa rolne, praca najemna, praca na własny rachunek

WSTĘP

Podstawowym problemem w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce jest zbyt duży udział rolnictwa w strukturze zatrudnienia, jak również niekorzystna relacja praca:ziemia. W ostatnich latach przyczyny wysokiego zatrudnienia w polskim rolnictwie, takie jak rozdrobnienie gospodarstw rolnych oraz przywiązanie do ziemi, na części obszarów wiejskich ulegają łagodzeniu. Można mówić wręcz o procesie dezagraryzacji, który według Zegara [2008] polega na zmniejszającej się roli rolnictwa w produktywnym angażowaniu pracy ludzkiej oraz dostarczaniu dochodów. W okresie transformacji pojawiła się jednak kolejna istotna bariera racjonalizacji zatrudnienia w rolnictwie, mianowicie zahamowanie migracji ludności do miast. Zdaniem Zajdla [2006] skala zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie polskim w ostatnich latach nie świadczy jeszcze o alokacji zasobów pracy. W tej sytuacji jedyną szansą poprawy relacji praca:ziemia są przesunięcia zasobów pracy do gospodarstw dużych.

Aktywność zawodowa ludności rolniczej jest relatywnie wysoka na tle innych grup zawodowych, ponieważ okres pracy w rolnictwie często trwa dłużej niż ogólnie przyjęty wiek produkcyjny. Aktywność tę różnicują czynniki demograficzne, społeczne i ekonomiczne, zwłaszcza takie cechy, jak: wiek, płeć, wykształcenie, cechy gospodarstwa rolnego [Marcysiak 2005], a także miejsce zamieszkania, w tym właściwości lokalnego pozarolniczego rynku pracy.

Celem badań była identyfikacja związków pomiędzy aktywnością zawodową i strukturą zatrudnienia ludności rolniczej a podstawowymi czynnikami kształtującymi te zjawiska, takimi jak: wiek, płeć, poziom wykształcenia oraz wielkość gospodarstwa rolnego. Badania obejmowały ludność zamieszkujejącą w gospodarstwach domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego w gminie Kąty Wrocławskie.

Podwrocławska miejsko-wiejska gmina Kąty Wrocławskie przylega bezpośrednio do południowo-zachodniej części stolicy Dolnego Śląska. Występują tu warunki glebowo-klimatyczne bardzo sprzyjające produkcji rolnej – 97% użytków rolnych to gleby I-IV klasy bonitacyjnej. W rezultacie udział użytków rolnych jest duży, a intensywność produkcji roślinnej relatywnie wysoka, natomiast obsada inwentarza żywego jest bardzo mała. Dzięki dogodnemu położeniu geograficznemu oraz dobrej dostępności komunikacyjnej udział ludności rolniczej jest mały. Poziom aktywności zawodowej ludności rozpatrywanej gminy jest zbliżony do przeciętnego w województwie, ale dzięki podmiejskiemu położeniu stopa bezrobocia jest tu wyraźnie niższa.

Dobór gospodarstw do badań był celowy ze względu na ich lokalizację na terenie gminy Kąty Wrocławskie oraz zapewnienie odpowiedniej liczby badanych obiektów w poszczególnych grupach obszarowych. Bezpośredni dobór gospodarstw do ankietyzacji w ramach tych grup miał charakter losowy. Przeprowadzone wiosną 2008 roku badania ankietowe obejmowały aktywność zawodową domowników w roku kalendarzowym 2007. Materiałem badawczym były dane ze 120 indywidualnych gospodarstw rolnych, tj. 43 z grupy obszarowej 1,0-4,9 ha, 29 z grupy 5,0-9,9 ha, 17 z grupy 10,0-14,9 ha, 13 z grupy 15,0-24,9 ha i 18 z grupy 25,0 ha i więcej.

WYNIKI BADAŃ

W jednym gospodarstwie domowym, w zależności od grupy obszarowej, zamieszkiwało przeciętnie 3,6-4,7 domowników, czyli w sumie 504 osoby. Udział ludności w wieku produkcyjnym wynosił 74,2%, natomiast liczba kobiet na 100 mężczyzn zaledwie 86,7 (w wieku produkcyjnym nawet 75,5), co świadczy o głębokiej defeminizacji (pomimo korzystnego położenia geograficznego gminy). Aktywność zawodowa badanej ludności rolniczej była bardzo wysoka, wskaźnik aktywności zawodowej dla osób w wieku 15 lat i więcej wynosił 71%, a dla mężczyzn nawet 80%¹.

W celu przeprowadzenia analizy struktury zatrudnienia badanej ludności rolniczej rozważania ograniczono do osób, które łącznie wykonywały pracę co najmniej przez 860 godzin (1/2 etatu) w ciągu roku (tab. 1). Tym samym tylko te osoby uznano za pracujące, a właściwie czynne zawodowo, gdyż nieliczni zarejestrowani bezrobotni wśród badanej populacji pracowali w pełnym wymiarze czasu, najczęściej w gospodarstwie rolnym.

¹ Podobne wyniki badań ankietowych uzyskał Marcysiak [2005].

Tabela 1. Pracująca¹ ludność rolnicza w wieku produkcyjnym według statusu zatrudnienia
 Table 1. Employed¹ agriculture population by employment status in productive age

Grupa wieku Age group	Razem – Total		W tym pracujący (%) – In which employed (%)								
	% ludności danej grupy % of people in particular group	łącznie czas pracy (godz./rok) total work time (hour/year)	wyłącznie w gosp. rolnym only in agricultural farm	głównie w gospodarstwie rolnym mainly in agricultural farm		dodatkowo ² w gospodarstwie rolnym additionally ² in agricultural farm		pomagający ³ w gospodarstwie rolnym persons helping ³ in agricultural farm		wyłącznie najemnie only hired work	wyłącznie na własny rachunek only on own-account
Powierzchnia gosp. rolnego Surface of agricultural farm (ha)				dodatkowo najemnie additionally hired work	dodatkowo na własny rachunek additionally own-account work	głównie najemnie mainly hired work	głównie na własny rachunek mainly own-account work	głównie najemnie mainly hired work	głównie na własny rachunek mainly own-account work		
Ogółem Total	81,8	2 407	26,5	5,2	3,3	9,8	4,2	31,5	5,5	13,0	1,0
Mężczyźni – Men											
18-24	76,1	2 157	19,6			5,9	3,9	53,0	3,9	13,7	
25-44	91,0	2 541	21,3	8,2	4,9	13,1	6,6	29,5	4,9	11,5	
45-64	96,2	2 672	34,3	7,9	7,9	10,5	1,3	28,9	7,9	1,3	
18-64	88,3	2 490	26,1	5,9	4,8	10,1	3,7	35,6	5,8	8,0	
Kobiety – Women											
18-24	40,5	2 080	20,0			6,7		26,6		40,0	6,7
25-44	84,8	2 179	19,5	1,8		14,3	7,1	17,9	7,2	28,6	3,6
45-59	81,0	2 450	38,2	8,5	2,1	4,3	4,3	31,9	4,3	6,4	
18-59	73,3	2 274	27,3	4,2	0,8	9,3	5,1	24,6	5,0	21,2	2,5
Mężczyźni – Men											
1,0-4,9	94,3	2 028	3,0	1,5	1,5	7,6	3,0	63,7	7,6	12,1	
5,0-9,9	81,6	2 549	20,0	12,5	5,0	12,5	2,5	35,0	7,5	5,0	
10,0-14,9	75,0	2 691	22,3	11,1	11,1	11,1	7,4	29,6	7,4		
15,0-24,9	92,3	2 579	25,0	8,3	8,3	20,8	4,2	12,5	4,2	16,7	
25,0 i więcej and more	96,9	3 154	87,2		3,2	3,2	3,2			3,2	
Kobiety – Women											
1,0-4,9	64,3	1 919	8,3			2,8	2,8	41,6	5,6	36,1	2,8
5,0-9,9	81,4	2 314	22,8	11,4		11,4	2,9	22,9	8,6	20,0	
10,0-14,9	69,6	2 218	18,8	6,3	6,3	18,8	6,3	25,0		6,3	12,4
15,0-24,9	73,7	2 664	57,3			7,1	7,1	7,1	7,1	14,3	
25,0 i więcej and more	85,0	2 677	58,7			11,8	11,8	5,9		11,8	

¹Co najmniej 860 godzin rocznie (1/2 etatu).

²Co najmniej 430 godzin rocznie (1/4 etatu).

³Poniżej 430 godzin rocznie.

Źródło: badania własne.

¹At least 860 hours per year (1/2 of regular post).

²At least 430 hours per year (1/4 of regular post).

³Below 430 hours per year.

Source: own research.

Zdecydowana większość osób wykonywała pracę w gospodarstwie rolnym, ale w różnym wymiarze czasu. W związku z tym przyjęto założenie, że pracują one dodatkowo w gospodarstwie rolnym – jeśli nakład tej pracy wynosił co najmniej 430 godzin rocznie (1/4 etatu) – lub pomagają (poniżej 430 godzin rocznie).

Z danych w tabeli 1 wynika, że wskaźnik zatrudnienia ludności rolniczej w wieku produkcyjnym był bardzo wysoki i wynosił dla mężczyzn 88,3%, a dla kobiet 73,3%.

Szczególnie dużą różnicę zaobserwowano w grupie kobiet w wieku od 18 do 24 lat, co wynikało z większego udziału studiujących kobiet. Maksimum aktywności u kobiet przypadało na wiek 25-44 lat, a u mężczyzn dopiero na wiek niemobilny. Również przeciętny czas pracy w roku był u pracujących mężczyzn nieco dłuższy niż u kobiet. U obu płci parametr ten wzrastał wraz z wiekiem.

Około 1/5 aktywnej zawodowo ludności rolniczej w wieku produkcyjnym mobilnym pracowała wyłącznie w gospodarstwie rolnym. Wśród osób w wieku niemobilnym było ich nieco więcej, bo ponad 1/3. Proporcje te były jednakowe dla kobiet i mężczyzn. Natomiast więcej mężczyzn niż kobiet łączyło pracę w gospodarstwie rolnym (jako główną) z dodatkowym zatrudnieniem poza nim.

Mężczyźni w wieku mobilnym pracowali najczęściej głównie najemnie i jednocześnie pomagali w gospodarstwie rolnym, natomiast w wieku niemobilnym najwięcej panów pracowało wyłącznie w gospodarstwie rolnym. Najwięcej kobiet w wieku mobilnym pracowało wyłącznie najemnie, a w wieku niemobilnym – podobnie jak mężczyźni – wyłącznie w gospodarstwie rolnym.

Biorąc pod uwagę jedynie wyłączone lub główne miejsca pracy, należy stwierdzić, że zarówno mężczyźni, jak i kobiety wieku 18-24 lat najczęściej pracowali najemnie poza gospodarstwem rolnym (73% czynnych zawodowo). Ze wzrostem wieku udział ten spadał na rzecz pracujących w gospodarstwach rolnych, którzy stanowili około 50% czynnych zawodowo mężczyzn i kobiet w wieku produkcyjnym niemobilnym.

Najmniejsze znaczenie miała praca na własny rachunek. Wszyscy mężczyźni prowadzący taką działalność jednocześnie pracowali w gospodarstwie rolnym (w różnym wymiarze czasu). Natomiast kobiety, często prowadząc własną działalność, nie pracowały w ogóle w gospodarstwie rodzinnym. Interesujący jest fakt znacznie częstszego prowadzenia działalności na własny rachunek przez kobiety w wieku mobilnym niż przez mężczyzn – ich rówieśników, czego przyczyną było najprawdopodobniej lepsze wykształcenie pań.

W tabeli 1 przedstawiono również dane na temat aktywności zawodowej tej samej grupy ludności, ale według wielkości gospodarstwa rolnego. Wynika z nich, że najwyższy wskaźnik zatrudnienia i najdłuższy przeciętny czas pracy – zarówno mężczyzn, jak i kobiet – odnotowano w gospodarstwach o powierzchni powyżej 25 ha. W pozostałych grupach obszarowych nie obserwuje się związku pomiędzy wielkością gospodarstwa a wskaźnikami zatrudnienia, czy też łącznym czasem pracy. Dowodzi to stosunkowo dużych możliwości zatrudnienia poza gospodarstwem rolnym w przypadku nadmiaru rąk do pracy.

Jeśli chodzi o strukturę zatrudnienia ludności rolniczej według rodzaju pracy, to w przypadku mężczyzn pojawiła się wybitna współzmiennność pomiędzy wielkością gospodarstwa rolnego a jego znaczeniem w strukturze czasu pracy domowników. Mianowicie w gospodarstwach 1-5-hektarowych zaledwie 3% mężczyzn pracowało w nich wyłącznie, a w gospodarstwach powyżej 25 ha aż 87%. Nie potwierdził się więc wzrost zainteresowania przedsięwzięciami na własny rachunek w gospodarstwach największych [Frenkel 2007]. Wśród kobiet związek ten był również wyraźny (wzrost od 8 do 59%).

W tabeli 2 zaprezentowano badaną grupę ludności według poziomu wykształcenia. Ze względu na silne skorelowanie pomiędzy wiekiem a poziomem wykształcenia, wynikające ze wzrostu stopnia skolaryzacji w ostatnich dekadach, analizę porównawczą przeprowadzono w obrębie nieco zawężonych przedziałów wieku – odrębnie dla osób w wieku produkcyjnym mobilnym po zakończonym okresie edukacji szkolnej (25-44 lat) oraz dla osób w wieku produkcyjnym niemobilnym (45-64 lat).

Tabela 2. Pracująca¹ ludność rolnicza w wieku 25-64 lat według wykształcenia
 Table 2. Working¹ population between age 25 and 64 by educational level

Grupa wieku Age group	Razem – Total		W tym pracujący (%) – In which employed (%)		
	% ludności danej grupy % of people in particular group	łączy czas pracy (godz./rok) total work time (hour/year)	wyłącznie i głównie w gospodarstwie rolnym only and mainly in agricultural farm	wyłącznie i głównie najemnie only and mainly hired work	wyłącznie i głównie na własny rachunek only and mainly own-account work
Mężczyźni – wykształcenie zawodowe i niższe – Men – basic vocational education and lower education					
25-44	93,1	2 600	33,3	51,9	14,8
45-64	96,7	2 586	41,4	50,0	8,6
Mężczyźni – wykształcenie średnie i wyższe – Men – secondary and higher education					
25-44	89,5	2 495	35,2	56,0	8,8
45-64	94,7	2 948	77,7	11,1	11,2
Kobiety – wykształcenie zawodowe i niższe – Women – basic vocational education and lower education					
25-44	90,5	2 570	36,8	47,3	15,9
45-64	79,5	2 326	51,6	45,2	3,2
Kobiety – wykształcenie średnie i wyższe – Women – secondary and higher education					
25-44	82,2	1 978	13,5	67,6	18,9
45-64	79,2	2 592	52,6	31,6	15,8

¹Jak w tabeli 1.

Źródło: badania własne.

¹As in Table 1.

Source: own research.

Badana ludność rolnicza w grupie wiekowej 25-64 lat miała najczęściej wykształcenie zasadnicze zawodowe, a w drugiej kolejności średnie. Nieco lepiej wykształcone były kobiety, wśród których 39% miało wykształcenie średnie (34% mężczyzn) i 13% wyższe (4% mężczyzn). Ze względu na stosunkowo małą liczbę osób z wykształceniem podstawowym i wyższym konieczne było utworzenie jedynie dwóch grup według tego poziomu. Istotny w dalszych rozważaniach jest fakt, że w analizowanej grupie aktywnej zawodowo ludności w wieku 25-64 lat (w odróżnieniu od pozostałych grup wiekowych) wśród mężczyzn dominowali gospodarze (prowadzący gospodarstwa rolne), a wśród kobiet gospodynie (zazwyczaj żony gospodarzy).

Dane w tabeli 2 wskazują na odmienne relacje pomiędzy poziomem wykształcenia a strukturą zatrudnienia w odniesieniu zarówno do mężczyzn i kobiet, jak i do wieku produkcyjnego mobilnego i niemobilnego. Mianowicie w grupie 25-45 lat poprawa poziomu wykształcenia wiązała się z obniżeniem współczynnika aktywności zawodowej i przeciętnego czasu pracy. Dotyczyło to zwłaszcza kobiet, ponieważ lepiej wykształcone młode kobiety znacznie częściej pracowały wyłącznie poza gospodarstwem, a tym samym rzadko łączyły to zajęcie z pracą w gospodarstwie rolnym. Według Braji i in. [2008] kobiety wiejskie chętniej niż mężczyźni są skłonne podjąć pracę poza rolnictwem za niższe wynagrodzenie.

Natomiast u młodych mężczyzn (zazwyczaj gospodarzy) z podniesieniem poziomu wykształcenia wiązała się nie tyle – jak u kobiet – całkowita rezygnacja z pracy w gospodarstwie rolnym, ile skrócony roczny wymiar czasu tej pracy. Być może wynikało to z prowadzenia przez nich mniej pracochłonnych kierunków produkcji rolnej [Paszkowski 2005].

Z kolei w wieku niemobilnym poprawa poziomu wykształcenia u mężczyzn wiązała się ze znacznym wzrostem łącznego rocznego wymiaru czasu pracy. Przyczyną tego było znacznie większe zaangażowanie w prowadzenie gospodarstwa rolnego lepiej wykształconych gospodarzy (zazwyczaj ze średnim wykształceniem) niż ich rówieśników (zazwyczaj z wykształceniem zasadniczym zawodowym). Ci pierwsi najczęściej koncentrowali się na pracy w większych gospodarstwach rolnych², a drudzy łączyli pracę w gospodarstwie rolnym z innymi miejscami pracy. Powyższe spostrzeżenie dowodzi pozytywnej selekcji w zawodzie rolnika w gminie Kąty Wrocławskie. Jak zauważają Wawrzyniak i Wojtasik [2004], w Polsce zakończył się okres, kiedy rolnikiem było się w wyniku zasiedzenia czy dziedziczenia; obecnie w coraz większym stopniu liczą się w tym zawodzie osoby intelektualnie otwarte i innowacyjne.

Podobnie w przypadku kobiet w wieku niemobilnym, z poprawą poziomu wykształcenia wiązał się wzrost przeciętnego rocznego czasu ich pracy, ale w nieco mniejszym stopniu niż u mężczyzn. Przyczyną tego było większe zaangażowanie w prace w gospodarstwie rolnym (podobnie jak w analogicznej grupie mężczyzn) oraz częstsze podejmowanie pracy na własny rachunek przez lepiej wykształcone kobiety. Można więc założyć, że kobiety wiejskie dobrze radziły sobie z prowadzeniem działalności pozarolniczej, a ze względu na znaczny spadek dzietności w ostatnich latach, ewentualne trudności nie miały specyfiki „kobiecej”.

Badani mężczyźni pracowali najemnie zazwyczaj w usługach (najczęściej transportowych), w zakładach produkcyjnych, w budownictwie (wiek mobilny) lub handlu (wiek niemobilny). Kobiety pracowały najemnie zazwyczaj w usługach (najczęściej w handlu), następnie w urzędach i służbach publicznych oraz w zakładach produkcyjnych. Z kolei, jeśli chodzi o przedsięwzięcia poza gospodarstwem rolnym na własny rachunek, we wszystkich podgrupach ludności rolniczej dominował handel, kolejne pozycje to: u mężczyzn w wieku mobilnym – pozostałe usługi i transport, u mężczyzn w wieku niemobilnym – firmy budowlane i produkcyjne, a u kobiet w wieku mobilnym – pozostałe usługi i firmy produkcyjne.

PODSUMOWANIE

Wskaźnik zatrudnienia badanej ludności rolniczej w wieku produkcyjnym był bardzo wysoki i wynosił dla mężczyzn 88,3%, a dla kobiet 73,3%. Maksimum aktywności u kobiet przypadało w wieku 25-44 lat, a u mężczyzn w wieku niemobilnym.

Zarówno mężczyźni, jak i kobiety w wieku 18-24 lat najczęściej pracowali najemnie głównie poza gospodarstwem rolnym (73% czynnych zawodowo). Ze wzrostem wieku udział ten spadał na rzecz pracujących głównie w gospodarstwach rolnych, którzy stanowili około 50% czynnych zawodowo w wieku produkcyjnym niemobilnym.

² Dodatkowo skorelowanie poziomu wykształcenia użytkowników gospodarstw rolnych z ich wielkością stwierdził również Paszkowski [2005].

W miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa zwiększało się znaczenie wykonywanej w nim pracy, kosztem pracy najemnej. Związek ten był bardziej wyraźny wśród mężczyzn, u których posiadanie gospodarstwa o powierzchni powyżej 15 ha skutkowało również skróceniem czasu pracy w przedsięwzięciach na własny rachunek.

Poprawa poziomu wykształcenia u osób w wieku 25-44 lat, szczególnie w przypadku kobiet, powodowała spadek zainteresowania pracą w gospodarstwie rolnym na rzecz pracy najemnej. Z kolei w wieku niemobilnym – zwłaszcza w przypadku mężczyzn – powodowała wzrost znaczenia pracy w gospodarstwie rolnym kosztem pracy najemnej, natomiast u kobiet także wzrost zainteresowania pracą na własny rachunek.

LITERATURA

- Braja M., Drejerska N., Sawicka J., 2008. Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy. *Rocz. Nauk. SERiA* 10, 4, 41.
- Frenkel I., 2007. Pracujący w gospodarstwach rolnych – według spisów rolnych w latach 2002 i 2005. *Stud. Monogr.* 1, 65.
- Marcysiak A., 2005. Czynniki kształtujące aktywność ekonomiczną ludności w gospodarstwach indywidualnych. *Pr. Kom. Nauk Roln. Biol.* 43, BTN Bydg., ser. B, 57, 445.
- Paszowski S., 2005. Poziom wykształcenia zawodowego rolników a zasoby gruntów i siły roboczej w gospodarstwach indywidualnych w Polsce. *Pr. Kom. Nauk Roln. Biol.* 44, BTN Bydg., ser. B, 58, 447, 449.
- Wawrzyniak B., Wojtasik B., 2004. Zmiany wykształcenia mieszkańców wsi w latach 1996-2002. *Acta Sci. Pol., Oeconom.* 3(2), 139.
- Zajdel M., 2006. Praca i zatrudnienie w rolnictwie polskim. W: *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju obszarów wiejskich*. Red. Z. Wyszowska. UT-P w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Zegar S.J., 2008. Refleksja nad ewolucją wsi. *Wiś Roln.* 3(140), 38.

THE STRUCTURE OF AGRICULTURAL EMPLOYEES

Summary. In the study the analysis of agricultural employees structure on the basis of data from 120 agricultural farms in Kąty Wrocławskie has been conducted. The research confirmed, that agricultural people maximum of time spend on work in their own farms. The maximum annual time of work begins at the end of last five years of working age. The men work relatively less, in agricultural farms in the case of small area farms. While the women, if better educated and in mobile working age work more. Then the biggest engagement of work outside agricultural farm concerns persons at age of 25 to 44.

Key words: agricultural population, private farms, hired work, work on own-account

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 9.04.2009

Do cytowania – For citation: Łabędzki H., 2009. Struktura zatrudnienia ludności rolniczej. J. Agribus. Rural Dev. 3(13), 139-145.